

Družbenoekonomski vidiki političnega pluralizma

»Da« ali »ne« za politični pluralizem, to danes ne more biti več vprašanje. Vsi dosedanji socializmi, vključno z našim, so zašli v krizo prav zato, ker niso razvili nujno potrebnega političnega pluralizma, brez katerega se progresivni razvoj vsake družbe v določenem trenutku zaustavi in zaide v krizo. V razvoju zgodnjih socializmov je bilo to obdobje, ko so se izčrpali revolucionarni impulzi gibanja, ko se je njegova programatska vizija, ki se je zdela množicam že na dosegu roke, začela oddaljevati v nedogledno prihodnost, družbena stvarnost, oropana svoje nekdanje revolucionarno utopične razsežnosti, pa se je začela kazati v vsem svojem dejanskem siromaštvu. V dosedanjem razvoju družb je to zmeraj vodilo bodisi v razpad sistema in ideologije, ki ga je nosila, ali pa v njegovo prenavo na drugačnih temeljih, v prehod na višjo stopnjo družbenega, ekonomskega, političnega in kulturnega razvoja.

Poglavitna napaka zgodnjih socializmov je v tem pogledu bila, da so politični pluralizem poistovetili s takratnim večstranskarskim političnim sistemom, s takratno meščansko parlamentarno demokracijo, ki je dopuščala obstoj in delovanje delavskih strank samo toliko časa, dokler niso pomenile nevarnosti za obstoj meščanskega družbenega reda, in še to le v deželah z najdaljšo demokratično tradicijo. Kakor hitro pa so začele ogrožati obstoječi meščanski družbeni red, so bili takoj uvedeni taki ali drugačni izjemni zakoni proti socialistom in še posebej komunistom, prepoved njihovega obstoja in delovanja. V skrajnem primeru pa – če je bil z nastankom revolucije ogrožen sistem v celoti – s suspenzom parlamentarizma in uvedbo take ali drugačne enostrankarske diktature.

Zgodnji socializmi so nasproti diktaturi buržoazije postavili diktaturo proletariata. Pri tem pa so prezrli dvoje, da nobena diktatura – ne meščanska ne proletarska, ne sme trajati predolgo, čeprav jo seveda njeni nosilci skušajo obdržati pri življenju čim dlje. Nujna in legitimna je tudi s stališča vladajočega razreda samo toliko časa, dokler obstoji izjemno stanje, dokler obstoji nevarnost prevrata. Kakor hitro pa se družbene razmere normalizirajo, pa postane kakršnakoli diktatura ne samo nepotrebna, temveč škodljiva za normalno delovanje in neoviran razvoj danega družbenoekonomskega odnosa – tako kapitalističnega kot socialističnega. To pa lahko zagotovi spet samo politični pluralizem, nikakor pa ne takšna ali drugačna, tudi socialistična, politična diktatura.

V tem smislu lahko rečemo, da je politični pluralizem tako temeljni pogoj kot tudi izraz stabilnosti družbenih sistemov, k čemur mora iz razumljivih razlogov stremeti vsaka družba in vsaka družbena ureditev. Iz tega pa tudi sledi, da je politični pluralizem kot ena največjih civilizatoričnih pridobitev sodobnega človeštva od meščanskih revolucij dalje, enako kot trg in blagovna proizvodnja – kar tudi vsi sodobni socializmi vse bolj priznavajo – razredno in družbenoekonomsko nevtralna kategorija, uporabljiva in nepogrešljiva tako za kapitalistične kot socialistične družbene sisteme.

Zato menim, da je nasprotovanje političnemu pluralizmu v nekaterih delih in okoljih Jugoslavije, strah pred njim in zaskrbljenost zaradi grozeče izgube nekda-

nje monolitne politične enotnosti, v nasprotju z zgodovinskim izkustvom sodobnega sveta. Ne nazadnje tudi v nasprotju s pluralističnimi političnimi težnjami v mnogih današnjih socialističnih državah, ki vidijo prav tako v nekdanjem partijskem monolitizmu enega poglavitnih vzrokov današnje krize socializma, tudi in še posebej v njihovih lastnih deželah.

Povezovanje politične in ekonomske demokracije

Ali je nestranksko zamišljen politični pluralizem sploh mogoč? Da bi na to vprašanje lahko odgovorili, se moramo najprej vprašati, kaj je bistvo političnih strank, kaj sploh so danes v zahodnih evropskih državah obstoječe politične stranke, kakšne interese zastopajo, in v zvezi s tem, kaj bi lahko pomenila obnova klasičnih političnih strank v Jugoslaviji.

Tu se moram že vnaprej ograditi od aprioristične zavrnitve parlamentarne demokracije v socializmu, od teze, da je parlamentarna večstrankarska demokracija sploh nezdružljiva s socializmom. Vprašanje pa je, ali je prav tak večstrankarski parlamentarni sistem, kakršnega imajo danes v razvitih zahodnoevropskih in drugih parlamentarnih demokracijah, tudi za socialistične družbene odnose najustreznejša oblika demokracije. Posebej še take, ki naj svobodo političnega združevanja in vse druge klasične politične svoboščine poveže z nič manj pomembno svoboščino in pravico delovnega človeka, fizičnega kot umskega delavca, da samoupravno odloča o pogojih in rezultatih svojega dela. Ali z drugimi besedami: kako združiti politično in ekonomsko demokracijo, da bo posamezniku zagotovila največjo možno osebno svobodo v izbiri svojega načina življenja in hkrati največji možni vpliv na pogoje in rezultate svojega dela. Cilj socializma je ravno v tem, da mora zagotoviti vsakemu posamezniku in vsem ljudem, ne pa samo takim ali drugačnim elitam, politično in ekonomsko osvoboditev, v čemer naj bi bila zgodovinska prednost socializma, bistvo ideje socializma, kar pa dosedanji socializmi žal niso uresničili ne na enem ne na drugem področju.

Ustanavljanje, obstoj in delovanje političnih strank kot oblika in način svobodnega političnega združevanja ljudi in uveljavljanja njihove politične volje je ena temeljnih človekovih svoboščin, ki kot taka v demokraciji ne mora biti sporna. Vendar pa pluralizem političnih strank še ni zadosten pogoj za obstoj demokracije in še manj njeno jamstvo.

Možen je pluralizem političnih strank, ki se izmenjujejo na oblasti, ki pa ne dopuščajo obstoja nobene politične opozicijske stranke, ki bi kakorkoli mogla ogroziti njihov skupni politični in ekonomski monopol oziroma obstoječi družbenoekonomski odnos, ki jim takšno pozicijo zagotavlja. Tak politični pluralizem z menjavanjem privilegiranih političnih strank na oblasti ustvarja videz demokracije, ki prikriva neskrupulozno obračunavanje z opozicijskimi gibanji in strankami, kolikor sploh niso prepovedane in postavljene izven zakona. To so največkrat delavske stranke, posebno tiste, ki zahtevajo radikalne družbene spremembe, in levo usmerjena inteligenca, ki idejno in politično artikulira nujnost takšnih sprememb. Prav tako večstrankarski sistem sam po sebi še ni nikakršno jamstvo, da se stranke na oblasti ne bi polaščale institucij pravne države, policije, preiskovalnih organov, sodstva, vojske, vzgoje, šolstva, znanosti, kulture itd. Da ne bi na vodilna mesta v vseh teh institucijah postavljali pripadnike svoje stranke ne glede na njihovo strokovnost in druge osebne kvalitete. Obnova takšne »demokracije«, ki bi bila demokracija strankarskih elit, ne pa demokracija človeka kot samouprav-

ljalca, ne bi bila nikakršen korak naprej v demokratizaciji naše družbe, temveč prej nasprotno. Zaustavil bi se tisti proces, ki je povezan s sestopanjem zveze komunistov z oblasti, z opuščanjem njene nekdanje monopolne vloge v družbi in ki začenja kazati prve svoje sadove v tem, da ljudje na volilnih konferencah in drugod vse manj izbirajo ljudi na pomembne družbene položaje po formalni pripadnosti zvezi komunistov, temveč vse bolj po njihovih osebnih kvalitetah, po njihovi strokovnosti, znanju, osebni poštenosti itd.

Temeljno vprašanje je, na kakšnem prevladujočem družbenoekonomskem odnosu utemeljiti in razvijati politični pluralizem: na osnovi privatne, državne ali družbene lastnine kot prevladujočega družbenoekonomskega odnosa? Poudarjam »prevladujočega«, ker tudi v sodobnem visoko razvitem kapitalizmu obstoji državni sektor gospodarstva, različne oblike večje ali manjše podružbljenosti produkcijskih sredstev, zametki delavske participacije in celo samoupravljanja itd. Politični pluralizem v socializmu je mogoč samo na osnovi lastninskega pluralizma, zato država, v kateri so vsa produkcijska sredstva podržavljena ali celo že podružbljena, ne potrebuje političnega pluralizma.

Bistvo političnega pluralizma v visoko razvitih kapitalističnih družbah je predvsem v tem, da zagotovi optimalno funkcionalnost in razvojno ekspanzijo na temelju privatne lastnine produkcijskih sredstev kot prevladujočega družbenoekonomskega odnosa. Pri tem posamezne stranke politično artikulirajo posebne interese posameznih družbenih slojev in razredov znotraj splošnega družbenega konsenza v parlamentarni demokraciji, pravni državi in civilni družbi kot tistem ustavno opredeljenem prostoru, v katerem se legalno in legitimno odvija boj političnih strank za oblast in s tem za realizacijo svojih političnih programov. Tisto, kar sodobno meščansko parlamentarno demokracijo v visoko razvitih kapitalističnih deželah razlikuje od njene predhodnice v času med obema vojnoma ali še pred prvo svetovno vojno, je tihi družbeni konsenz o socialnem miru, ki pa ima svojo ceno, ki jo je treba tako kot vojaške proračune vkalkulirati v stroške reprodukcije sistema. To pomeni med drugim tudi spoštovanje pravice delavskemu razredu do stavk, do boja za višje mezde, za boljše in humanejše pogoje dela, vse tja do zametkov delavske participacije in celo samoupravljanja – kolikor ostaja v okviru obstoječega družbenoekonomskega odnosa. To so gotovo elementi socializma znotraj visoko razvitih kapitalističnih dežel, ki jih ne kaže spregledati. Hkrati pa tudi ne gre spregledati, da plačujejo ceno socialnega miru v visoko razvitih kapitalističnih deželah ekonomsko in politično nerazvite dežele t. i. tretjega sveta.

To moramo imeti pred očmi, da ne bi postali naivne žrtve utvare, da ni treba drugega kot odpraviti socializem, uvesti privatno lastnino produkcijskih sredstev in večstrankarski politični sistem, pa bodo vsi ekonomski, politični in socialni problemi rešeni.

Prav tako je nedvomno, da zgolj ekonomske reforme brez ustrezne demokratične preobrazbe političnega sistema ne bodo dale in ne morejo dati same po sebi tistega, kar od njih mnogi bolj ali manj naivno pričakujejo. Ekonomski in politični pluralizem, pluralizem lastninskih oblik, neodvisnost in samostojnost gospodarskih subjektov, obstoj in delovanje trga in tržnih zakonitosti z vsem, kar še spada zraven, pluralizem neodvisnih in samostojnih političnih subjektov (namesto političnega monizma, monopola ene same stranke) je brez vsakega dvoma nujen pogoj tako ekonomskega napredka kot politične demokracije.

Zato poglobljena dilema našega časa ni strankarski ali nestrankarski pluralizem, temveč splošni družbeni konsenz za takšno njuno sintezo, ki bo združila zgodovinske civilizatorične prednosti parlamentarne demokracije s pridobitvami tiste eko-

nomske demokracije, ki omogoča delovnemu človeku, da odloča o pogojih in rezultatih svojega dela.

Na socialistično zvezo je treba gledati kot na politični izraz v razvoju naše družbe zgodovinsko nastalega splošnega družbenega konsenza za socializem in samoupravljanje. Ta konsenz je danes spričo naše gospodarske, politične in moralne krize, spričo krize socializma tako v Jugoslaviji kot v svetu sploh in tudi spričo krize samoupravljanja v naši družbi nedvomno postal vprašljiv ali vsaj ne več tako trden in samoumeven kot v Titovem času. Mislim, da je tako treba razumeti težnjo raznih nastajajočih političnih zvez ali strank po popolni neodvisnosti ne samo od zveze komunistov, temveč tudi od socialistične zveze in njenega samoupravno socialističnega programa. To je razvidno povsem jasno tudi iz programske izjave socialdemokratske zveze, ki reducira samoupravljanje zgolj na tiste elemente delavske participacije oziroma soupravljanja, ki so dopuščene v deželah visoko razvitega kapitalizma, v katerih ima socialna demokracija pomembno politično vlogo in vpliv, hkrati pa zahteva odpravo družbene lastnine, ki je seveda ne glede na vse svoje dosedanje pomanjkljivosti, nedorečenosti in protislovja ekonomska in pravna osnova samoupravljanja. Brez nje je samoupravljanje resnično lahko le soupravljanje, kot tudi izhaja iz navedenega dokumenta.

Združevanje dela in kapitala, prototipi in iluzije

Tu se moramo nekoliko podrobneje pomuditi pri institutu družbene lastnine. Kritiki našega sistema poudarjajo, da je prav institut družbene lastnine poglavitni krivec naše gospodarske, pa tudi politične krize, ker naj bi bila celotna stavba družbenih odnosov zgrajena na kategoriji, ki ne ekonomsko, ne pravno in ne politično ne vzdrži kritike. Družbena lastnina naj bi bila nekaj podobnega kot leseno železo. Če je lastnina, ne more biti družbena, kajti to, kar je splošno družbeno, po definiciji ne more biti last nikogar, tudi nobenega posameznega konkretnega dela te družbe. Zato naj bi bila družbena lastnina pravzaprav nelastnina, kar pa neogibno vodi v anarhizem, prav to pa je tisto, kar se nam zdaj dogaja. Če pa naj bi bila družbena lastnina res v pravnem smislu lastnina, bi morala imeti svojega konkretno določenega nosilca, »lastnika« v pravnem pomenu besede; tako opredeljena lastnina pa spet po definiciji ne bi mogla biti družbena, temveč v najboljšem primeru besede skupinska, združna, delničarska.

Takšno razmišljanje je povsem logično in zakonito v družbi, ki sprejema razredno ločitev dela in kapitala kot nevprašljivo naravno danost, po kateri ima lastnik kapitala naravno pravico, da upravlja s svojim kapitalom in si prisvoja dohodek, ki ga je ustvaril s svojimi sredstvi, lastnik delovne sile pa prav tako naravno pravico, da za pošteno opravljeno delo dobi pravično plačilo. To je najbolj na kratko povedano tudi bistvo političnega doktrine socialne demokracije in sodobnega visoko razvitega kapitalizma sploh. Razlika med socialnimi demokrati (socialisti, laburisti itd.) in konservativnimi političnimi strankami je samo v tem, da prvi bolj poudarjajo zahtevo po pravičnem plačilu za pošteno opravljeno delo, načelo socialne pravičnosti, se zavzemajo za t.i. socialno državo ali državo splošne blaginje, medtem ko poudarjajo drugi bolj pravico privatnega kapitala do ekonomske in politične iniciative kot najučinkovitejšega sredstva za doseganje razvojnih ciljev družbe in tudi samega splošnega družbenega blagostanja. Naša, po Marxu povzeta sintagma, združitev upravljanja in živega dela v istem družbenem subjektu, je bila kategorija združenega dela. Pravno-lastninski temelj »združenega

dela« pa ne more biti niti privatna niti državna lastnina, ker obe ohranjata razredno ločitev dela in upravljanja, temveč mora biti njegov temelj doslej v razvoju razrednih družb še nepoznan in nerazvit institut družbene lastnine, ki naj bi sploh šele omogočil tisti odločilni korak od dosedanje razredne ločitve dela in upravljanja k njuni dialektični sintezi, ki jo pri nas opredeljujemo s pojmom samoupravljanja. Za razliko od t. i. soupravljanja, ki je možno in dopuščeno, kolikor ne posega v lastninske odnose oz. pravice kapitala.

Zdaj ko prehajamo v sistem političnega pluralizma, je še posebej pomembno, da si čim bolj jasno predočimo to razliko, ker je samo tako mogoče najti skupne točke, v katerih je mogoče sodelovanje, hkrati pa tudi videti, v čem je bistveno razhajanje, kaj predstavlja identiteto zveze komunistov.

Da je socialno-demokratski koncept družbenega kompromisa med delom in kapitalom – če ostanemo zaenkrat samo pri njem – dal in daje boljše rezultate, tako na področju ekonomike, splošnega družbenega blagostanja, tudi socialne pravičnosti s stališča poštenega plačila za pošteno opravljeno delo, nenazadnje pa tudi na področju političnih svoboščin, človekovih pravic in politične demokracije sploh, kot pa enopartijski sistemi zgodnjih socializmov z diktaturo proletariata in monopolom komunistične birokracije, ni treba posebej dokazovati. To je kratkoročno zgodovinsko dejstvo. Prav tako je dejstvo, da tudi naš jugoslovanski koncept družbene lastnine in na tem konceptu zasnovanega socialističnega samoupravljanja ni dal pričakovanih rezultatov. Vendar se je treba vprašati, zakaj. Ali zato, ker se je sama ideja socializma in samoupravljanja izkazala za zgrešeno, neproduktivno in neuspešno ideološko utvaro, za ideološko utopijo, ki ni prestala zgodovinske preizkušnje v odnosu do razvitega sodobnega kapitalizma? Ali je razredni kompromis med delom in kapitalom, za katerega se zavzema socialna demokracija in druge sorodne socialistične stranke, tisti optimum socializma in socialne pravičnosti, ki je na današnji stopnji zgodovinskega razvoja mogoč in uresničljiv? In ali vodi vsak poskus, hoteti več od tega, v gospodarsko in politično nazadovanje, tudi v pogledu položaja in že osvojenih pridobitev delavskega razreda tako glede mezd, splošnih pogojev dela, političnih svoboščin in zametkov soupravljanja (delavske participacije), kot enega pomembnih dosežkov sodobnega delavskega razreda v boju za njegovo še večjo emancipacijo in vpliv tudi na področju upravljanja? Ali pa vzrok neuspeha v socializmu – tudi našega – ne tiči v zgrešenosti same ideje socializma kot težnje po odpravi razredne ločitve dela in kapitala, temveč v spletu zgodovinskih okoliščin, ki so onemogočale ali vsaj bistveno otežkočale uresničitev te ideje oziroma vsaj njeno postopno uresničevanje, s čimer bi socializem sploh šele lahko dokazal svojo diferencialno zgodovinsko prednost. Ta vprašanja zahtevajo danes tako teoretski kot praktični odgovor.

Če socialni demokraciji (socialistom in drugim reformističnim strankam) lahko očitamo, da hočejo manj, kakor je v danih zgodovinskih okoliščinah že mogoče doseči, pa je mogoče še bolj upravičeno očitati komunističnemu krilu mednarodnega delavskega gibanja, da je hotelo več, kakor je bilo v danih zgodovinskih okoliščinah uresničljivo; to pa je imelo za posledico, da je ostalo pod ravnijo tistega, ker bi bilo – z ustreznjšo politiko – objektivno že mogoče uresničiti. V marsičem tudi pod ravnijo tistega, kar je reformističnemu krilu v okviru visoko razvitega kapitalizma uspelo doseči.

Dejansko je bil naš model samoupravljanja, ki smo ga ustavno predpisali in pravno uzakonili v obliki zakona o združenem delu, zgolj neokreten prototip. Podoben je bil prvim cestnim vozilom na parni pogon v prejšnjem stoletju, ki je nosil v sebi sicer genialno in družbeno izredno napredno idejo, od katere pa je bil

in je v znatni meri tudi še danes prav tako daleč, kakor so bili daleč prototipi velikih tehničnih iznajdb od njihovih sodobnih, tehnično brezhibnih delujočih daljnih potomcev. In kakor bi bilo nesmiselno, če bi zaradi neokretnosti in počasnosti prvih cestnih vozil na motorni pogon zavrgli samo idejo motorja z notranjim izgorevanjem in se vrnilo h konjski vpregi, tako bi bilo enako nesmiselno in nazadnjaško, če bi zaradi krize, v katero smo zašli, vrgli v staro šaro tudi idejo družbene lastnine ter se vrnilo k mezdnim odnosom in upravljalškemu monopolu kapitala.

Paradržavni značaj »družbene« lastnine

Poglavitni vzrok, da se družbena lastnina in na njej osnovano samoupravljanje v naših razmerah kljub napredni ideji, ki jo vsebujeta, nista mogla uveljaviti in razviti tako, kakor bi se mogla in morala, vidim v tem, ker sta bila na eni strani preveč normativno zaščiteni pred konkurenco drugih oblik lastnine, pred konkurenco svobodnega trga, pred rizikom za neuspešnost svojega poslovanja, kakršnega mora nositi vsak ekonomski subjekt, če naj ekonomske zakonitosti sploh normalno delujejo. Družbeni lastnini ni bilo treba tekmovati z drugimi oblikami lastnine – na primer privatno, delničarsko, zadružno, državno. Bila je celo osvobojena rizika za neuspešno poslovanje, nizko produktivnost, slabo organiziranost, pomanjkanje znanja in novih idej itd. Tudi najslabše delujoča organizacija združenega dela ni mogla niti smela propasti, ker se je zdelo, da je to zgolj nekakšna motnja v integralnem funkcioniranju sistema, ki jo je treba čimprej odpraviti, če ne drugače, s prelivanjem kapitala, ki so ga ustvarile uspešne delovne organizacije.

Posebno še, ker se ta prezaščitenost ni omejevala le na posamezne delovne organizacije, temveč se je razširila na vse t. i. nerazvite pokrajine in celo republike, ki jim je status nerazvitosti prinašal večje koristi, kakor njihovo lastno produktivno delo.

Na drugi strani pa je bila družbena lastnina daleč premalo pravno in še posebej moralno zaščiteni pred privatnim prilasčanjem, majhnimi in velikimi tatvinami, grabežem in vsakršnimi drugimi »koristnimi« manipulacijami. Ker pa so si tako posamezniki kot cele skupine mnogo lažje ustvarili boljši materialni položaj s prilasčanjem družbene lastnine in vsakovrstnimi malverzacijami na njen račun, kakor pa s produktivnim delom v svoji delovni organizaciji, je bil to dodatni faktor, ki je demotiviral samoupravljalce za produktivno delo.

Če k temu prištejemo še čedalje hujšo državo regulativo, ki je zmanjšala avtonomnost gospodarskih subjektov na minimum, jim vse bolj odvzemala manevrski prostor za lastno ekonomsko, poslovno in tehnološko iniciativo, je več kot jasno, da se družbena lastnina ni mogla uveljaviti in pokazati svojih prednosti. Še več, pred očmi samoupravljalcev je tako rekoč kopnela ter tako okleščena in nenehoma zlorabljana začela postajati poglavitni demotivacijski faktor ekonomskega in družbenega razvoja sploh in eden poglavitnih vzrokov gospodarske, politične in moralne krize naše družbe. Zato ni nič čudnega, da se pojavljajo vse pogostejše in glasnejše zahteve po razprodaji in sploh odpravi družbene lastnine, po pretvorbi dosedanjih organizacij združenega dela v delniške družbe itd. To seveda ne pomeni, da delniške družbe v tem trenutku ne bi bile koristne in celo potrebne kot ena izmed oblik lastnine v naši družbi, kjer so za to pogoji in potrebe. Glede tega si moramo biti popolnoma na jasnem.

Brez družbene lastnine ne more biti samoupravljanja in tudi ne (postopne, procesualne) odprave razredne ločenosti dela in upravljanja, mezdnih odnosov, monopola kapitala v upravljanju in prisvajanju družbeno ustvarjenega dohodka. Soupravljanje, ki ga na posameznih področjih uvajajo nekatere visoko razvite kapitalistične države, ni toliko rezultat boja in teženj samega delavskega razreda, kolikor vse večja nujnost sodobnega tehnološkega in ekonomskega razvoja, ki zahteva produktivnega, visoko kvalificiranega delavca, ki je motiviran za čim boljše kvaliteto proizvodov, za večjo produktivnost dela, za uvajanje sodobne tehnologije, boljnih delovnih in medčloveških odnosov, kar je vse tako v njegovem interesu kot v interesu lastnikov podjetja.

V razmerah pluralizma lastninskih odnosov bo tudi soupravljanje – hkrati s samoupravljanjem – pomemben faktor socialistične integracije naše družbe, hkrati bi lahko veliko prispevalo tudi k dvigu racionalnosti in kvalitete samoupravljanja v podjetjih z družbeno lastnino. Ko prehajamo v sistem pluralizma lastninskih odnosov, bi bilo treba ustavno opredeliti tudi institut soupravljanja, ob hkrati racionalizaciji in deregulaciji samoupravljanja.

V zvezi s tem bi bilo treba dati čim večjo svobodo tako delovnim organizacijam z družbeno lastnino, kot drugim samoupravnim asociacijam naše družbe v šolstvu, znanosti, kulturi, zdravstvu itd., da si uredijo soupravljanje v skladu s svojimi potrebami in možnostmi. Posebej še v skladu z značajem njihove dejavnosti, kjer se je izkazalo vsako posploševanje, da ne govorim o mehničnem prenašanju modelov iz enega področja v drugo, kot ena največjih ovir pri iskanju sodobnejših oblik samoupravljanja.

Družbene lastnine, samoupravljanja, socializma ni mogoče gojiti in še manj razvijati v inkubatorju. Prav zato, ker smo to vse predolgo počeli, smo vse troje spravili v krizo in postavili pod vprašaj. Družbeno lastnino je treba izpostaviti konkurenci drugih oblik družbene lastnine, samoupravljanje meznim odnosom, soupravljanju in privatni pobudi, marksizem konkurenci drugih političnih, socialnih in filozofskih idej. Brez konkurence mora tudi najboljše, najproduktivnejše in najprogresivnejše ideja shirati in propasti.

Seveda pa to ne pomeni samo izzvati konkurenco, potem pa držati križem roke, kakor da že sam obstoj konkurence zagotavlja uspešnost, razvoj in končno zmago. Konkurenca je neizprosni boj za obstanek; v njem lahko obstane in se potrdi samo tisto, kar je ne samo sposobno za razvoj, kar je humano in napredno, temveč se tudi hoče boriti za svojo uveljavitev, za svojo resnico, za svoj obstoj in razvoj. Kjer take volje in take pripravljenosti ni, tam tudi konkurenca nič ne pomaga – nasprotno, še hitreje pospravi s politične scene vse tiste sile in ideje, ki niso sposobne in pripravljene boriti se za svoj prav, za svojo uveljavitev, za svoj razvoj, pa naj bodo še tolikanj boljše, naprednejše, humanejše od drugih.

Občutek imam, da del komunistov, ki sicer upravičeno poudarjajo nujnost konkurence, odprtosti, ki se zavzemajo za svobodo in demokracijo brez meja, na to kratkomalo pozabljajo in se obnašajo tako, kakor da jim je zgodovina (z veliko začetnico) za vse večne čase zagotovila vodilno vlogo v družbi, in to samo zaradi njihove neizmerne dobrohotnosti in dobronamernosti.

Za vsak politični pluralizem (ki hoče res biti pluralizem) je bistveno in značilno to, da dopušča, sprejema in celo pospešuje obstoj in razvoj različnih, med seboj neodvisnih političnih subjektov. Lahko so to zveze, stranke ali še kakšne drugačne oblike političnega združevanja. Vendar pa so njihovi programi in delovanje vezani na splošni družbeni konsenz, kolikor hočejo delovati kot legalni politični subjekti na ustavni podlagi in v okviru ustave, ki pa seveda ne sme biti vsiljena ali oktroirana, temveč mora biti sprejeta in potrjena s splošnimi, neposrednimi in javnimi volitvami brez kakršnihkoli pritiskov in volilnih prevar. Samo tako sprejeta ustava je resnično legitimna in se lahko sklicuje na svojo legitimnost; samo na osnovi tako sprejete ustave lahko politični subjekti ustavnega loka odrečejo legalnost političnim subjektom, katerih programi so v nasprotju z ustavo, ki s svojim delovanjem spodkopavajo legitimno družbeno ustavno ureditev, jo kršijo ali delujejo v nasprotju z njo.

To pa seveda ne pomeni, da politični subjekti ne bi smeli ali mogli delovati za spremembo ustave, če sodijo, da je obstoječa ustavna ureditev pomanjkljiva, zastarela. Ta pravica mora biti v vsaki legitimni ustavi političnim subjektom ustavno zagotovljena in zavarovana, ne pa kot v fevdalnih monarhijah, v katerih ima oblast vladar (ali vladajoča oligarhija) po milosti božji. Sodobne diktature se po večini ne morejo več sklicevati na božjo voljo (razen iranskih fundamentalistov in njim podobni), zato pa se tem raje sklicujejo na vzvišene zgodovinske cilje in ideale, na zgodovinske zakonitosti ali pa kar preprosto na red, disciplino in pokorščino takšnemu ali drugačnemu firerju, na njihovo modrost in voljo, ki naj bi bila posebljenje modrosti in volje celotnega in enotnega ljudstva, razreda, naroda.

Politične stranke in njihov boj za oblast ni v bistvu nič drugega kot boj za večji vpliv na prerazdelitev družbenega bogastva v korist družbenih slojev ali razredov, ki jih politične stranke predstavljajo in zastopajo. Politični pluralizem onemogoča ali vsaj otežkoča, da bi interes enega razreda ali sloja pogoltnil vse druge (kot se je zgodilo v fašizmu in se še vedno dogaja v različnih oligarhičnih diktaturah). Ker pa v sistemu parlamentarne demokracije redkokdaj ena sama stranka dobi na volitvah absolutno večino (in še tedaj mora računati z relativno močno opozicijo v parlamentu), se običajno izmenjujejo na oblasti takšne ali drugačne koalicije (ki še malo niso karakteristika izjemnih razmer, temveč prej normalno stanje večstrankarskega parlamentarnega političnega sistema). To pa ima za posledico, da mora vladajoča stranka v večji ali manjši meri upoštevati tudi interese svojih partnerjev v koaliciji, sicer koalicija prej ali slej razpade in nastopi vladna kriza. Vendar pa to v največjem številu primerov ni kriza, ki bi ogrozila temelje ustavne ureditve oziroma temeljni družbenoekonomski odnos, s tem pa tudi stabilnost obstoječega družbenega sistema, temveč vodi le do ponovne prerazdelitve in porazdelitve politične moči posameznih strank oziroma družbenih razredov in slojev, ki jih politično predstavljajo; pri tem ostajajo pravni aparati civilne družbe, vključno s temeljnimi aparati države (armada, sodstvo, policija itd.) praviloma nedotaknjeni, kadrovske spremembe pa se v glavnem omejujejo na njihove vrhove. Vse to daje družbam večstrankarske parlamentarne demokracije relativno notranjo stabilnost in pravno varnost, hkrati pa dinamično ravnotežje, ki ga vzdržuje menjavanje političnih strank na oblasti. Vse to so brez dvoma velike in pomembne civilizacijske prednosti večstrankarske parlamentarne demokracije v primerjavi s kakršnimkoli enostrankarskim političnim sistemom. To velja še prav posebno za spoštovanje in uveljavljanje *magne carte* človeških pravic in svoboščin.

Vendar pa tudi tu ne moremo spregledati, da je teorija eno, praksa pa mnogokrat nekaj povsem drugega. V praksi so tudi najbolj razvite meščanske demokracije dopuščale le malo maneverskega prostora delavskim strankam. Strah pred spremembami temeljnega družbenega odnosa je tudi v deželah najbolj razvite parlamentarne demokracije homogeniziral meščanske stranke proti težnjam radikalne levice, da bi po revolucionarni poti spremenila ta odnos. Ta homogenizacija zaobsega tudi vse večji del strank, ki predstavljajo interese različnih plasti delavskega razreda in malomeščanstva; torej ne samo tradicionalne stranke centra, socialne demokrate, socialiste, temveč vse bolj tudi stranke, ki so doslej predstavljale bolj ali manj radikalno levico (evrokomunisti in z njimi povezana politična gibanja). Poglavitni vzrok tega »zgodovinskega kompromisa«, kakor ta premik zlasti opredeljujejo italijanski komunisti, je treba iskati v zgodovinskem neuspehu dosedanjih socializmov, ki so pretežno izšli iz proletarskih revolucij in narodnoosvobodilnega in protikolonialnega boja.

Nova zgodovinska sinteza

Tisto novo, kar se je v dosedanjem razvoju socializma nedvomno pokazalo kot velika zgodovinska izkušnja, ki jo bodo morala upoštevati vsa k socializmu usmerjena gibanja in politični sistemi, pa je, da razredne ločenosti dela in kapitala ni mogoče odpraviti z ukinitvijo blagovne proizvodnje, ekonomskih zakonitosti, konkurence, z diktaturo proletariata, z ekonomskim in političnim monopolom ene same stranke, ki nastopa v njegovem imenu in v imenu socializma sploh. Prav nasprotno. Pot do nove zgodovinske sinteze dela in kapitala kot zgodovinskega cilja socializma vodi skozi politično demokracijo, skozi politični in lastninski pluralizem, skozi trg in blagovno proizvodnjo, skozi konkurenco lastninskih oblik, znanja, novih idej in programov, skozi konkurenco političnih subjektov, kot nosilcev integracije širših ekonomskih, socialnih, političnih, razvojnih opcij in opredelitev – od vprašanj s področja ekonomije, tehnologije, informatike do religije in filozofije. To ne more biti zgolj opcija komunistov, temveč združujoča platforma različnih političnih subjektov naše družbe, ki se lahko po konkretnih programih za uresničitev te zgodovinske vizije tudi močno razlikujejo med seboj, ki pa jih združuje prav vera v možnost, uresničljivost in humanistični značaj takšne vizije, ne glede na večje ali manjše razlike v njeni interpretaciji in konkretizaciji.

Bistvo dileme, pred katero stojimo, je v tem, na kakšnem družbenem konsenzu zasnovati in razvijati politični pluralizem. Brez jasnega odgovora na to vprašanje pomeni opredeljevanje za strankarski ali nestrankarski politični pluralizem zamegljevanje usmeritve novih političnih subjektov. Nastajajoči novi politični subjekti bi se morali o tem vprašanju jasno izreči. Njihovo sodelovanje v socialistični zvezi ne more biti zgolj stvar taktike, kako se izogniti posledicam kršitve sedaj še vedno veljavne ustave, temveč je smiselno le, kolikor sprejemajo v naši družbi zgodovinsko nastali konsenz za socializem in samoupravljanje. To pomeni demokratski socializem 21. stoletja po meri ljudi, ki izhaja iz nove zgodovinske sinteze dela in kapitala, ostvarljive le z absorpcijo vseh civilizacijskih, kulturnih, tehnoloških, znanstvenih, ekonomskih, ekoloških in vseh drugih pridobitev sodobnega razvoja sveta, posebej še njegovega najbolj razvitega dela, in z radikalno opustitvijo vseh tistih doktrinarnih dogem, ki so se v dosedanjem razvoju socializma izkazale za jalove, utopične, nedemokratske, ekonomsko in politično neproduktivne, in ki so kot take tudi poglavitni skupni vzrok splošne krize današnjih politično etabli-

ranih socializmov. Šele na osnovi takšnega splošnega družbenega konsenza – ki bi pa seveda moral biti potrjen z demokratičnim referendumom – je sploh šele smiselno govoriti o političnem pluralizmu v socializmu, ki bi omogočil in dopuščal politično artikulacijo različnih poti, programov in pogledov, kako konkretno uresničevati ta splošni družbeni konsenz, demokratično selekcijo in konkurenco med njimi; to seveda vključuje tudi priznavanje legalnosti boja za tiste ključne pozicije v družbi, ki omogočajo izvedbo določenega programa, ob najširši kontroli javnosti in z demokratičnim instrumentarijem obveznega odstopa, če se programi pokažejo v praksi za neuspešne ali če njihovi nosilci izgubijo zaupanje javnosti in večinsko podporo skupščine oziroma parlamenta. Temeljni pogoj za to pa je seveda spoštovanje ustavne ureditve s strani vseh družbenih subjektov ter avtonomno funkcioniranje vseh sistemov in podsistemov civilne družbe v duhu ustave in v skladu z njo.

Prav ta nova zgodovinska sinteza lahko postane in po mojem mnenju mora postati nova združujoča platforma Zveze komunistov Jugoslavije. Zato pa je potrebna tudi reforma njenega dosedanjega programa. V neupoštevanju tega dejstva vidim dvojno nevarnost. Prva je v tem, da gremo v globoke gospodarske in politične spremembe in s tem tudi v spremembo same zveze komunistov brez jasnega dolgoročnega programa, pragmatično in eklektično, brez konsistentne teoretične podlage. Ta težnja, ki danes marsikje že kar prevladuje, samoumevno odpisuje socializem kot zgodovinsko preseženo utopično ideologijo, ki ni prestala zgodovinske preskušnje in od katere se je treba čim prej vrniti k »normalnemu«
gospodarskemu in političnemu sistemu razvitih kapitalističnih držav. To da je tudi temeljni pogoj, da se bomo lahko vključili v nastajajočo evropsko gospodarsko in politično skupnost. Zagovorniki te težnje spregledujejo, da se tudi v zahodnih razvitih sistemih začenjajo pojavljati procesi nove zgodovinske integracije dela in kapitala. Spregledati te procese pomeni capljati neredko tudi za najbolj konservativnimi tendencami in ideologijami v zahodnem svetu, zlasti pa pomeni izgubljati stik z evropsko levico, s tistimi družbeno progresivnimi političnimi grupacijami v teh deželah, ki lahko bistveno olajšajo naša prizadevanja za vstop v ekonomske in politične integracije nove Evrope.

Druga nevarnost, ki je prav tako in celo bolj agresivno na vidiku, pa je v tem, da se želi ohraniti, obnoviti in še učvrstiti dosednji monopolni položaj in monopolno vlogo vladajoče partije (zveze komunistov) v političnem in gospodarskem sistemu. Pristaši te opcije pozabljajo, da uvajanje trga in tržnih zakonitosti pomeni hkrati tudi uvajanje trga kapitala in delovne sile, se pravi vzpostavitev odnosa, ki je bil v dosedanjem razvoju ideološko razrešen v korist dela (delovne sile), diktature dela nad kapitalom, dejansko pa se je pluralni privatni kapital spremenil v monistični državni kapital ter tako znova in še huje podvrigel delovno silo svojemu gospostvu, za kar je poleg ideologije potreboval še monopolno vlogo partije in države.

Dejansko dosedanje socialistične družbe kapitala sploh niso odpravile, temveč se jim je ta vrnil nazaj v obliki monopolnega državnega kapitala z vsemi njegovimi znanimi ekonomskimi nesmisli, političnim voluntarizmom, predvsem pa s ponovno še mnogo težjo in hujšo podreditvijo dela kapitalu, kot v razvitih kapitalističnih sistemih s parlamentarno demokracijo, v katerih ima delavski razred znaten vpliv na ekonomsko politiko vladajočih strank.

Danes ne more biti več dvoma, da je klasična socialna demokracija za razliko od radikalnih komunistov revolucionarjev pravilneje ocenjevala nevarnosti diskontinuitete v razvoju sodobne ekonomike, tudi socialistične. Vendar pa socialna demokracija ne v preteklosti ne danes ni bila sposobna predlagati kaj več kot

razredni kompromis med kapitalom in delom, ki pa ga je kapital največkrat tako ali drugače izigral v škodo dela in v svojo korist. Zgodovinske izkušnje 20. stoletja nesporno dokazujejo, da je totalno in brezobzirno izkoriščanje dela s strani kapitala vodilo v rušilne socialne revolucije.

Sprejemati večno razredno ločenost dela in kapitala v pogojih sodobne, vse bolj na znanju in znanosti sloneče in ekološko vedno bolj osveščene postindustrijske ekonomike kot nevprašljivo danost, je naivna ideološka apologetika kapitalizma. Prav v obstoju in poglobljanju teh procesov je treba videti zgodovinsko upravičenost opcije za socializem. Ekonomska podlaga demokratičnega pluralističnega socializma pa ne more biti ne diktatura dela nad kapitalom ne diktatura kapitala nad delom, tudi ne razredni kompromis med njima, temveč prav nova zgodovinska sinteza dela in kapitala. To ni nobena jugoslovanska posebnost, še manj pa kakšna doktrinarno marksistična ideološka utopija. Ta težnja izvira tudi in morda celo v največji meri iz potreb in posledic sodobne znanstveno-tehnološke revolucije, ki vse bolj briše in odpravlja tradicionalno razredno ločenost umskega in fizičnega dela, ki potrebuje strokovno visokokvalificirano delovno silo, ki je hkrati zainteresirana tudi za svojo udeležbo v upravljanju. To pa je hkrati v enaki meri tudi v interesu kapitala, ker je produktivnost dela v sodobnih zgodovinskih pogojih vse bolj odvisna ne samo od visoke strokovne usposobljenosti delovne sile, temveč tudi od njene motiviranosti za udeležbo v procesih upravljanja.